MTT TARBIYALANUVCHILARI ONGIDA TABIATDA RANGLAR JILOSI TUSHUNCHASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Eshmurodova Aziza G‘ayrat qizi
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola rangni idrok etishni o‘rganish jarayonlari va usullari, ranglarni mo‘jizakor olamini, uning sirli jilvalarini o‘zida aks ettirib, unda ranglarning bolalar ruhiyatiga ko‘rsatadigan ta’siri, tarbiya jarayonida bolalarda ranglar vositasida ijobiy sifatlarni shakllantirish yoritib berilgan.

Tayanch so‘zlar: rang, ruhiyat, psixologik ta’sir, bolalar tarbiyasi, rangni idrok etish grafikasi,neoplazma, promaksimal rivojlanish zonasi.

Bola uchun dunyo ulkan, rang-barang, hissiyotli va eng muhimi turli ranglar kombinatsiyasi ko‘rinishida ko‘rinadi. Ota-onalar va tarbiyachilar ko‘pincha kundalik hayotning bolaga ta’sirini baholay olmaydi. Yangi odamlar, rang-barang kitoblar, ko‘p qirrali tabiat, klassik san’at asarlari. Bola juda sezgir va u atrofidagi dunyoni juda qiziquvchanlik bilan tushunadi. Shuning uchun ham bilish va ijodiy faoliyatni uyg‘unlashtirishga o‘rgatish imkoniyati mavjud.

Rang bolaning his-tuyg‘ulariga ta’sir qiladi, badiiy faoliyat jarayonida ishtirok etadi, badiiy didning shakllanishiga ta’sir qiladi.Shuning uchun ham go‘zalik va rang tushunchasi tuyg‘usini shakllantirish muhimdir.Rang estetikani rivojlantirishning asosiy tarkibiy qismidir. Bolalarni ranglarni idrok etishga o‘rgatish muammosi bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar mavjud bulib, ularda psixologik, pedagogic va uslubiy nuqtai nazardan masalalar ko‘rib chiqiladi.Bolalarning individual psixofiziologik farqlari sharoitida bolalar o‘rtasida ranglarni idrok etish va ko‘paytirishni shakllantirishning pedagogic asoslari yetarlicha o‘rganilmagan. Bu qo‘shimcha uslubiy tavsiyalardan foydalanish orqali bolalarda rang idrokini shakllantirish muammosining dolzarbligini tushuntiradi.

Rasm chizish bolalarning sevimli mashg‘ulotidir.Ular mustaqil ravishda qalam yoki bo‘yoqlarni olib, dunyoni bevosita idrok etishni faollashtiradilar.Bolalar birinchi marta atrofdagi dunyoning ko‘plab hodisalarini ko‘rishadi. Bu ularning chizilgan narsaning noqulay, ammo juda yorqin o‘ziga xos ifodasini tushuntiradi.Bu holdagi rang idroki individualdir. Bolalarning idroki kattalarnikidan farq qiladi, chunki bolalarning ko‘rish apparati to‘liq shakllanmagan, shuning uchun psixologik, fiziologik va estetik baholash aralashib, axloqiy bilan o‘zaro bog‘liq bo‘ladi.

Rang-rang tasvir tilini ifodalashning asosiy vositasi.Uni o‘zlashtirish bolaning umuman madaniyat, xususan, tasviriy sanat bilan tanishtirish jarayonining boshlanishi

hisoblanadi.Rang tili bolalar uchun shakl, chiziqlar hajmdan ko‘ra ko‘proq tushuniladi.Bola atrofdagi dunyoni, ijtimoiy me’yorlarni va madaniyatni o‘rgangan holda, ma’lum rang standartlarini o‘zlashtirilishi va ko‘rgan va qo‘l tekizadigan hamma narsani tizimga kiritishi kerak. Rang meyorlarini tanlash qanchalik anniq bo‘lsa (yashil archalar, ko‘k osmon, sariq quyosh, qizil gul va boshqalar), bola o‘sib ulg‘aygan sayin “bolalar idroki” doirasi shuncha kengayib boradi. Va aksincha ranglar kombinatsiyasining kengligini va o‘zgaruvchanligini tanlash imkoniyatini oshiradi, idrokning analizator xususiyatlarini ingichka qiladi.

Bo‘yoqlar bilan ishlash, bo‘yoq ranglarini atrof-muhit va tabiat obyektlari bilan taqqoslash, yangi rang olish uchun bo‘yoqlarni aralashtirib yangi rang olish-bular bolalar uchun yoqimli mashg‘ulotlardir.Talabalar atrofdagi dunyoning rang-barangligini shaxsiy idrok etish prizmasi bilan his eta olsalar, rasm bilan ishlash ularga ma’naviy boy bo‘lishga, tasavvurlarni rivojlantirishga va yosh rassomning dunyosini ko‘ra olish qobiliatiga ega bo‘lishga imkon beradi.

Rangni idrok etishning fiziologik jihati uchun nerv signalini hosil qiluvchi inson qorachig‘ining orqa tomonidagi ikki xil fotoretseptorlar javob beradi: tayoqchalar va konuslar. Shu bilan birga, tayoqchalar qora va oqning kontrasti nuriga sezgir, ayni paytda ko‘k, yashil, qizil ranglarni idrok etadigan konuslar rangni idrok etish uchun javobgardir.Har qanday rang uchun mas’ul bo‘lgan bir yoki ikkita konusning yuqligi rangni kurishni buzilishiga olib keladi.

Hayotning ikkinchi yilidagi bolalar tomonidan idrok etilgan birinchi xususiyat bu ob’ektning shakli, undan keyin –hajmi va faqat ikki yoshga to‘lganda rangidir.Ob’yektning shakli va rangi bo‘yicha tasniflash qobiliyati hayotning ikkinchi yilning ikkinchini yarmida ko‘pchilik bolalarda shakllanadi.Bundan tashqari, 1 yoshdan 2 yoshgacha bo‘lgan bolalar taqlid qilish qobiliyatini nomoyon etadilar, bu esa mustaqil ijodiy faoliyat uchun promaksimal rivojlanish zonasini yaratadi.Bu yoshdan boshlab bolaning shaxsiy rivojlanishida idrok rivojlanishining roli ortadi.Idrok rivojlanishining yana bir yo‘nalishi ijtimoiy ta’sirlarning natijasi bo‘lgan va nutq orqali amalga oshiriladigan har xil turdagi neoplazmalar paydo bo‘lishida ifodalanadi.Bularga geometrik figuralarning ijtimoiy idrok etuvchi standartlarini, ranglar spektirini va temprli musiqiy miqyosni o‘zlashtirish kiradi.Maktabgacha yoshdagi muhim neoplazma idrokning eng yuqori ijtimoiylashtirilgan shakli –kuzatish bo‘lib, uni amalga oshirishning muayyan usullarini shakllantirish bilan bog‘liq bo‘lib, bola kognitiv faoliyat sub’yekti sifatida harakat qila boshlashi maqsadga muvofiqdir.

Sezgi funksiyalaridagi yoshga bog‘liq o‘zgarishlar turli xil sezuvchanlik ko‘rsatkichlarining intensuiv dinamikasida ifodalanadi.Qiyosiy yosh rejasida o‘rganilgan barcha turlar uchun sezuvchanlik hayotning ushbu davrida tezlashtirilgan va bir vaqtning o‘zida sezgirlikning noteks o‘sishi, ayniqsa differentsial bilan farqlanadi.Aromatik ob’ektlarning yorqinligiga nisbatan ko‘zning o‘ziga xos sezgirligi

juda sezilarli darsajada oshadi. 16 yoshda u 6 yoshli bolalardan 2,5 barobar ko‘p. L. A. Shvartsning fikriga ko‘ra, o‘ziga xos rang sezgirligi ham yosh bilan sezilarli darajada oshadi. Birinchi sinf o‘quvchilari bilan solishtirilganda, uchinchi sinf o‘quvchilari uchun o‘rtacha 45% ga, beshinchi sinf o‘quvchilari esa 160 % ga oshadi.

Rangni idrok etish sub’ektiv bo‘lgani uchun uni psixologik va sotsiologik nuqtai nazardan o‘rganish kata qiziqish uyg‘otadi.Bizning ongimizdagi ranglar ko‘pincha hissiy holat bilan bog‘liq, xususan, qizil, to‘q sariq va sariq faollik va hayajonni uyg‘otishi mumkin, ko‘k, binafsha, kulrang-tinchlantiradi va qora-depressev holatga olib keladi.Tasviriy sanatni o‘zlashtirishning samarali yo‘llarini tanlash, shuningdek, o‘quvchilarning badiiy hunarmandchilik tizimini takomillashtirish bugungu kunda pedagog uchun muhimdir.

Tasviriy san’atning kognitiv funksiyasi va rangtasvir orqali atrofdagi dunyoni bilish mexanizmlarining ilmiy tavsifi V. P. Zinchenko, S. E. Ignatieva, A. I. Ikkonikova, N. V. Sokolnikova, B. C. Kuzina, L. G. Medvedov, N. K. Shabanova, T.Y. Shipikolova, B.P. Yusov asarlarida o‘z aksini topgan.

Sakulina rasm chizish jarayoni bolalarda predmetlarni oldingi idrok etish bilan bevosita bog‘liqligini, bu bolalarning visual idrok va g‘oyalari xususiyatlariga bevosita bog‘liqligini ifodalaydi.

Nataliya Sigareva maktabgacha yoshdagi bolalarda rang idrokni shakllantitrish-didaktik va tarbiyaviy o‘yinlardir.

Komeniskiyning so‘zlariga ko‘ra, rang estetik idrokni rivojlantirishda kata ahamiyatga ega bolalar va bola uchun ob’yektning belgilaridan biri sifatida harakat qilishi mumkin. Uning qarashlariga F. Ferebel to‘liq qo‘shilgan.

E. A.Flerinaning so‘zlariga ko‘ra, 3-4 yoshda bola ranglarni 5-6 xilini bilishi,farqlashi va nomlashi zarurati bor.

Inson hayotining ko‘p jabhalariga ta’sir ko‘rsatadigan rangni idrok etish, shaxsiyat rivojlanishining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, atrofimizdagi dunyoni to‘liqroq va kengroq bilishga, undagi estetik tamoyil rivojlantirishga imkon beradi.

Rangni idrok etishni o‘rganish jarayoni bosqichma-bosqich ketma-ket qurilgan.Birinchi bosqichda bolalarda xromatik va axromatik ranglar haqidagi g‘oyalar paydo bo‘ladi.Ikkinchi bosqichda maktabgacha yoshdagi bolalar asosiy va aralash ranglar bilan tanishadilar, issiq va sovvuq ranglar, ranglarning kontrasti haqida bilib oladilar.Uchinchi bosqichda bolalar hodisalarga, qahramonga munosabatni ifodalash, his-tuyg‘ularni, ichki holatlarni yetkazish uchun rangdan foydalanishni o‘rganadilar.Rangni idrok etishni rivojlantirishda ta’lim muommolarini hal qilishda asosiy rolni og‘zaki tushuntirishni sezilarli darajada to‘ldiradigan ko‘rgazmali material o‘ynaydi. O‘yinlar juda muhim rol o‘ynaydi, ular olingan bilimni takrorlash va

mustahkamlash vazifasini bajaradi. O‘yinlar butun guruh bilan yoki kichik guruhda o‘tkaziladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, borliqdagi narsa-hodisalar bolalar ongida akslanishi natijasida unda ma’lum bir kayfiyat uyg‘otishi, psixologik ta’sir qilishi mumkin.Shu ma’noda ranglarning turli jilvasi bolalar uni qabul qilganda mavjud hissiyot bilan sintezlashib, psixologik holatni boshqarish xususiyatiga ega. Shunday ekan, ranglarning sirli xususyatlarini anglash va ulardan oqilona foydalanish samaradorlikka erishishning muhim shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Miranova L. N. “Rang haqidagi fan” Minsk, 1984 y
2. Klar G. Luscher “Rang psixologiyasi” Peter, 1998 y
3. Frumkina R. M. “Rang, ma’no, o‘xshashlik”1984 y
4. Freeling G, Auer K.”Inson-rang-makon” Peter 1995 y
5. B. A. Shashlov “rang va rangni ko‘paytirish” 1986 y
6. http://www. San’at-granatis.uz/ma’lumot/rang/indeks.html
7. http://www.illuhin. Com/eslatmalar/rang/indeks.html